

*Nihad Hüseynov**

QÜSURLU MƏHSULLARA GÖRƏ TƏQSİRSİZ MƏSULİYYƏT: AVROPA HÜQUQU VƏ AZƏRBAYCAN QANUNVERİCİLİYİNİN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

Annotasiya

İstehlakçıların öz qüsurlu məhsullarına görə məsuliyyəti hər bir ölkənin istehlakçıların qorunması siyasətində əsas rol oynayır. 1985-ci ildə qəbul olunan Məhsula görə Məsuliyyət Direktivi bu sahədə Aİ qanunvericiliyinin yekcins müddəalarını müəyyən edir və Avropanın məhsula görə məsuliyyət hüququnun özəyini təşkil edən sərt (təqsirsiz) məsuliyyət prinsipini təcəssüm etdirir. Digər bir sıra qeyri-Aİ ölkələri kimi Azərbaycan Respublikası Aİ-nin məhsula görə məsuliyyət qanunvericiliyinin əsas prinsiplərini mənimsəmiş və bu cür məsuliyyət növünü öz Mülki Məcəlləsinə birləşdirmişdir. Hazırkı məqalə Aİ və Azərbaycan qanunvericiliyinin məhsula görə məsuliyyətlə bağlı müqayisəli təhlilini aparır, Azərbaycanın məhsula görə məsuliyyət hüququndakı çatışmazlıqları və boşluqları ortaya çıxarır və Azərbaycan qanunvericiliyində dəyişikliklər üçün bir sıra təkliflər irəli sürür. Məqalədə, həmçinin məhsula görə məsuliyyət hüququnun həm Aİ-də, həm də Azərbaycanda tarixi inkişafı və sərt məsuliyyət məfhumu müzakirə olunur.

Abstract

Liability of producers for their defective products plays a major role in every country's consumer protection policy. The Product Liability Directive which was adopted in 1985 lays down the uniform provisions of the EU legislation in this regard and embodies the strict (no-fault) liability principle which is at the core of European product liability law. Like many other non-EU countries, the Republic of Azerbaijan has adopted the underlying principles of EU product liability legislation and incorporated that kind of liability to its Civil Code. Present article carries out comparative analysis of EU and Azerbaijani legislations regarding the product liability, reveals shortcomings and loopholes in the Azerbaijani product liability law and puts forward several proposals for amendments in the Azerbaijani legislation. The historical development of product liability law both in EU and Azerbaijan and the concept of strict liability are also discussed in the article.

Mündəricat

Giriş	254
I. Məhsula görə məsuliyyət hüququ nədir?	256
II. Avropa və Azərbaycan hüququnda məhsula görə məsuliyyət	257
A. Avropa hüququnda məhsula görə məsuliyyət	257
B. Azərbaycan hüququnda məhsula görə məsuliyyət	259
III. Sərt məsuliyyət konsepsiyası və paralel məsuliyyət rejimləri	259

* Bakı Dövlət Universiteti, Hüquq fakültəsi, 4-cü kurs SABAH qrupları tələbəsi.

A. Sərt məsuliyyət konsepsiyası	259
B. Paralel məsuliyyət rejimləri	260
IV. Məhsul anlayışı	263
A. Avropa hüququ	263
B. Azərbaycan hüququ	264
V. Zərərə görə məsuliyyət daşıyan şəxslər	265
A. Avropa hüququ	265
B. Azərbaycan hüququ	267
VII. Zərər anlayışı	269
A. Avropa hüququ	269
B. Azərbaycan hüququ	270
IX. Məsuliyyəti istisna edən hallar	271
A. Avropa hüququ	271
B. Azərbaycan hüququ	275
Nəticə	275

Giriş

Təsəvvür edin ki, mağazaya daxil olaraq şüşə qabda qazlı içki alırsınız. Həmin şüşə qabın qapağını açarkən şüşə partlayır və siz bədən xəsarəti alırsınız. Bu zaman sizə dəyən zərərə görə kim məsuliyyət daşıyır? Siz satıcıya qarşı iddia qaldırmalısınız, yoxsa məhsulun istehsalçısına qarşı? Siz istehsalçının təqsirini sübut etməyə borclusunuzmu?

Bu suallar bizi bu məqalə boyunca haqqında geniş olaraq bəhs edəcəyimiz, ingilis dilli ədəbiyyatda *product liability* adlanan qüsurlu məhsullara görə məsuliyyət (bundan sonra “məhsula görə məsuliyyət”) hüququna yönləndirir.

Məhsula görə məsuliyyət Avropa hüququnda “Üzv Dövlətlərin keyfiyyətsiz məhsullara görə məsuliyyətlə bağlı qanunlarının, qaydalarının və inzibati müddələrinin yaxınlaşdırılması haqqında” Direktiv¹ (bundan sonra “Direktiv”) ilə tənzimlənir.

Bu sənəd qüsurlu məhsulların istehlakçılara vurduğu zərərə görə məsuliyyətlə bağlı yekcins Avropa hüququnu formalaşdırır və özündə təqsirsiz və ya sərt məsuliyyət prinsipini ehtiva edir. Qeyd etmək lazımdır ki,

¹ Council Directive 85/374/EEC on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products, Official Journal L210 (1985).

ədəbiyyatda təqsirsiz məsuliyyət (no-fault liability) və sərt məsuliyyət (strict liability) prinsipləri sinonim olaraq işlədilir və eyni məfhumu ifadə edir.²

Məhsula görə sərt məsuliyyət prinsipi Azərbaycan qanunvericiliyinə Avropa hüququ təməl alınaraq Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra “MM”) 9-cu bölməsinə (mülki hüquq pozuntularından (deliktlərdən) əmələ gələn öhdəliklər) 61-ci fəsil olaraq, “malın, işin və ya xidmətin qüsurları nəticəsində dəyən zərərin əvəzinin ödənilməsi” adı altında daxil edilmişdir.

Bu məqalənin məqsədi də bu sahədə Azərbaycan qanunvericiliyinin əsaslandığı Avropa modeli ilə onun müqayisəli təhlilini aparmaq, Azərbaycan qanunvericiliyindəki boşluqları və çatışmazlıqları aşkar etmək və bununla bağlı qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi üçün təkliflər irəli sürməkdir.

Həmçinin oxucunun diqqətinə çatdırmaq istərdik ki, bu məqalədə məhsula görə məsuliyyətlə bağlı Avropa hüququ ilə Azərbaycan qanunvericiliyinin bütün elementlərinin müqayisəli təhlilini aparmaq demək olar mümkünsüz olduğundan, yalnız ən önəmli hesab etdiyimiz və Azərbaycan qanunvericiliyi daxilində təkmilləşdirilməsi zəruri olan məsələlərə toxunulmuşdur. Lakin qüsurlar anlayışı, sübutetmə yükü və iddia müddətləri kimi önəmli elementlərin müqayisəli təhlili bu məqalədə əhatə olunmamışdır. Ümid edirik ki, bu məqalə gələcəkdə bu mövzu ətrafındakı araşdırmaları stimullaşdıracaq və məqalədəki qeyd etdiyimiz çatışmazlıqlar da növbəti araşdırmalar zamanı müxtəlif müəlliflər tərəfindən aradan qaldırılacaqdır.

Beləliklə, araşdırmamızın nəticəsi olaraq irəli sürdüyümüz iddialar aşağıdakılardır:

1. MM-nin 1128.1-ci maddəsində məhsulun “mal, iş və xidmət” kateqoriyalarına ayrılması ləğv olunmalı, onların əvəzinə yekcins “məhsul” anlayışından istifadə olunmalıdır;
2. Satıcının/icraçının istehsalçı ilə eyni əsaslarla olan məsuliyyəti aradan qaldırılmalıdır;
3. MM-yə malın, işin və ya xidmətin qüsurları nəticəsində dəyən zərərin əvəzinin ödənilməsi kontekstində vurulan zərərlərin əvəzinin ödənilməsi mexanizminə dair normalar əlavə olunmalıdır;
4. MM-nin 1131-ci maddəsində nəzərdə tutulan malın, işin və ya xidmətin qüsurları nəticəsində vurulmuş zərər üçün məsuliyyətdən azad edilmə əsasları Avropa hüququna uyğunlaşdırılmalıdır.

² Biz məqalənin adını müəyyən edərkən ilk baxışdan oxucuya daha aydın olsun deyə “təqsirsiz məsuliyyət” anlayışından istifadə etməyə üstünlük verdik. Lakin xarici ədəbiyyatda “sərt məsuliyyət” anlayışından daha çox istifadə edildiyinə görə biz də məqalənin davamında “sərt məsuliyyət” anlayışını işlətməyə qərar verdik.

I. Məhsula görə məsuliyyət hüququ nədir?

Hüququn bir çox digər sahəsi kimi məhsula görə məsuliyyət hüququnun da əhatə dairəsi olduqca genişdir və onun müəyyən edilməsi asan deyil. Həm ABŞ-da, həm də Almaniyada məhsula görə məsuliyyət bəzən geniş mənada istifadə olunur və həm deliktə, həm də müqaviləyə əsaslanan iddiaları əhatə edir. Bəzən isə o, dar mənada istifadə olunur və yalnız deliktə əsaslanan iddiaları əhatə edir.³ Bu sahədəki ən önəmli müəlliflərdən biri olan Jane Stapleton qeyd edir ki, məhsula görə məsuliyyət ən geniş mənada hüququn məhsulların təchizi ilə əlaqəsi olanların üzərinə bu məhsulların vəziyyətinə görə dəyən zərərlər üçün qoyduğu məsuliyyəti bildirir.⁴

1960 və 1970-ci illərdə formalaşan amerikan nümunəsini izləyərək bir çox ölkələr bu sahədə öz qanunları ilə bağlı islahatlar aparmış və məsuliyyətin daha sərt standartlarını qəbul etmişdir.⁵

Məhsula görə məsuliyyət hüququnun yaxın zamanlarda dünya boyunca yayılması özünü xüsusi qanunvericilikdə ifadə edib və belə qanunvericilik, əsasən, 3 formada olur:

1. Məhsula görə məsuliyyəti müəyyən edən spesifik və sərbəst aktın qəbul olunması;
2. Məhsula görə məsuliyyət qaydalarının mülki məcəllələrin delikt fəsilələrinə birləşdirilməsi;
3. Məhsula görə məsuliyyət qaydalarının istehlakçıların hüquqlarının qorunması haqqında daha əhatəli qanunların tərkib hissəsi olaraq qəbul olunması.⁶

Məsələn, Almaniya Federativ Respublikasında 1-ci hal, Azərbaycan Respublikasında 2-ci hal, Birləşmiş Krallıqda isə 3-cü hal izlənilmişdir.

Ədəbiyyatda məhsula görə məsuliyyətin 3 faydalı təsiri kimi aşağıdakılar qeyd olunur:

1. Firmaları məhsul təhlükəsizliyini inkişaf etdirməyə təşviq edir;
2. Məhsulların qiymətlərinin onların risklərini əks etdirməsinə səbəb olur;
3. Zərərçəkən istehlakçıları kompensasiya ilə təmin edir.⁷

³ Hartwin Bungert, *Compensating Harm to the Defective Product Itself – A Comparative Analysis of American and German Products Liability Law*, 66 Tulane Law Review 1179, 1184 (1991-1992).

⁴ Jane Stapleton, *Product Liability*, 9 (1994).

⁵ Mathias Reimann, *Liability for Defective Products at the Beginning of the Twenty-First Century: Emergence of a Worldwide Standard*, 51 American Journal of Comparative Law 751, 751 (2003).

⁶ Yenə orada, 758.

⁷ A. Mitch Polinsky & Steven Shavell, *The Uneasy Case for Product Liability*, Discussion Paper No. 647, Harvard Law School, 2 (2009).

II. Avropa və Azərbaycan hüququnda məhsula görə məsuliyyət

A. Avropa hüququnda məhsula görə məsuliyyət hüququ

Direktivdən əvvəl Avropa ölkələrinin heç birinin məhsula görə məsuliyyətlə bağlı spesifik qanunvericiliyi yox idi.⁸ Buna baxmayaraq, hər bir Üzv Dövlətin məhkəmələri öz mülki məəcəllələrindəki bəzi müddəaları tətbiq edərək bir-birindən fərqlənən, fərdi istehlakçıya zərər vura bilən malların dizaynı, istehsalı və yayılması hallarında tətbiq olunan milli rejimlər inşa etmişdilər.⁹

Məsələn, Alman Mülki Məcəlləsinə (Bürgerliches Gesetzbuch) (bundan sonra "BGB") görə, delikt müddəalarına əsasən iddia qaldıran şəxs iddiasının əsaslandığı bütün faktları, yəni hüquqlarının və ya maraqlarının pozulmasını, cavabdehin ehtiyatsızlığını və s. sübut etməlidir.¹⁰ Bu çərçivədə Alman Federal Ali Məhkəməsi (Bundesgerichtshof) alman delikt hüququna qayğı öhdəliyini (duty of care) daxil etmişdir. Bundan əlavə, alman məhkəmələri və hüquq alimləri istehsal qüsurlarını (Herstellungsfehler), dizayn qüsurlarını (Konstruktionsfehler) və xəbərdarlıq etməmə və ya təlimat qüsurlarını (Instruktionsfehler) bir-birindən fərqləndirən sistem formalaşdırmışdır.¹¹

1987-ci ildən əvvəl Birləşmiş Krallığın da qüsurlu məhsulların səbəb olduğu itkiyə görə sərt məsuliyyət sistemi yox idi.¹² Burada məhsula görə məsuliyyət müqavilə hüququ ilə məhdud idi, harada ki, cavabdehi (istehsalçı, təchizatçı, satıcı və s.) və iddiaçını (istehlakçı) bağlayan müqavilə münasibəti var idi. Müqavilə münasibəti olmadıqda isə "privity of contract" doktrinasına əsasən məhsula görə məsuliyyət müqavilə hüququnun əhatə dairəsindən çıxırdı və qayğı öhdəliyi vasitəsilə delikt məsuliyyətinin sahəsinə daxil olurdu.¹³ Beləliklə, 1987-ci ildən əvvəl Birləşmiş Krallıqda qüsurlu malların səbəb olduğu zərəərə görə məsuliyyət delikt və müqavilə hüququ əsasında nəzərdən keçirilməli idi.¹⁴

Avropa Komissiyası 1976-cı ildə Direktivin qəbul edilməsi üçün təklifini irəli sürərkən onu belə əsaslandırır ki, məhsula görə məsuliyyətlə bağlı Üzv Dövlətlərin qanunlarındakı fərqlər birbaşa olaraq müxtəlif yollarla ümumi bazarın təsisatına və işləməsinə təsir göstərir və buna görə də aradan

⁸ Barbara Pasa & Gian Antonio Benacchio, *The Harmonization of Civil and Commercial Law in Europe*, 101 (2005).

⁹ Yəni orada.

¹⁰ Yəni orada, 110.

¹¹ Yəni orada.

¹² Patricia W. Devlin, *Disharmony in the European Community's Product Liability Law: Is the United Kingdom Off-key*, 4 *Temple International & Comparative Law Journal* 133, 141 (1990).

¹³ Yuxarıda istinad 8, 110.

¹⁴ Aubrey L. Diamond, *New Trends in Product Liability Legislation in the United Kingdom: The Consumer Protection Act*, 16 *Journal of Legislation* 15, 15 (1989).

qaldırılmalıdır.¹⁵ Oxşar fikir Direktivin preambulasında da öz əksini tapır. Belə ki, preambulada qeyd olunur ki, Üzv Dövlətlərin qanunvericiliklərindəki fərqliliklər rəqabəti təhrif edə və daxili bazarda malların hərəkətinə təsir göstərə bilər.¹⁶

Eyni zamanda, Avropa Ədalət Məhkəməsi (bundan sonra "AƏM") də bir neçə qərarında qeyd etmişdir ki, qüsurlu məhsulların səbəb olduğu zərərə nəzərən istehsalçıların mülki məsuliyyətinin uyğunlaşdırılmış sistemini yaratmaqda Direktivin məqsədi tacirlər arasında təhrif olunmamış rəqabəti təmin etmək, malların azad hərəkətini asanlaşdırmaq və istehlakçıların qorunması səviyyəsində olan fərqlilikləri önləməkdir.¹⁷ Direktiv, həmçinin müasir texnoloji istehsalın təbiətində olan risklərin zərərçəkən şəxslər və istehsalçılar arasında ədalətli bölüşdürülməsini təmin etməyə çalışır.¹⁸

Direktivin 21-ci maddəsinə əsasən, Avropa Komissiyası Direktivin tətbiqi ilə bağlı hər 5 ildən bir Şuraya hesabat təqdim edir.¹⁹ İndiyə qədər 1995, 2001, 2006, 2011 və 2018-ci illərdə olmaqla, Komissiya tərəfindən Direktivin tətbiqi ilə bağlı 5 hesabat (bundan sonra müvafiq olaraq "I, II, III, IV, V hesabat") qəbul olunmuşdur. Bundan əlavə, Direktivin tətbiqi ilə bağlı bir neçə digər sənədlər də qəbul olunmuşdur ki, məqalənin növbəti fəsillərində onlar da ayrıca müzakirə olunacaqdır.

Komissiyanın II hesabatında qeyd olunur ki, Direktiv aşağıdakı əsas elementləri özündə ehtiva edir:

1. İstehsalçının təqsirsiz məsuliyyəti;
2. Zərərçəkənin zərərə, qüsura və onlar arasındakı səbəbli əlaqəyə nəzərən sübutetmə yükü;
3. Zərərin kompensasiyası üçün maddi qarantuya təmin etmək məqsədi ilə istehsal zəncirindəki bütün operatorların birlikdə və ayrılıqda məsuliyyətləri;
4. Direktivdə aşkar şəkildə bildirilən müəyyən faktların mövcudluğunu sübut etdiyində istehsalçının məsuliyyətdən azad olması;
5. Yekcins son tarixlər sayəsində məsuliyyətin müddətlə məhdudlaşdırılması;

¹⁵ Commission of the European Communities, Proposal for a Council Directive Relating to the Approximation of the Laws, Regulations and Administrative Provisions of the Member States Concerning Liability for Defective Products, COM(76)372, 13 (1976).

¹⁶ Yuxarıda istinad 1, 29.

¹⁷ Commission of the European Communities v French Republic, C-52/00, EU:C:2002:252, Judgment, ¶17, (25 April 2002) (French Republic); Commission of the European Communities v Hellenic Republic, C-154/00, EU:C:2002:254, Judgment, ¶13, (25 April 2002) (Hellenic Republic); María Victoria González Sánchez v Medicina Asturiana SA, C-183/00, EU:C:2002:255, Judgment, ¶26, (15 April 2002) (Medicina Asturiana SA).

¹⁸ N. W and Others v Sanofi Pasteur MSD SNC and Others, C-621/15, EU:C:2017:484, Judgment, ¶32, (21 June 2017).

¹⁹ Yuxarıda istinad 1, mad. 21.

6. Zərərçəkənə qarşı məsuliyyəti məhdudlaşdıran və ya istisna edən müddəaların qanunsuzluğu.²⁰

Eyni zamanda, hesabatda qeyd olunur ki, Direktiv 2 səbəbə görə qüsurlu məhsullara qarşı müdafiə səviyyəsini artırmağa kömək edir:

1. O, istehsalçıları təhlükəsiz məhsul istehsal etmək üçün əllərindən gələnin ən yaxşısını etməyə təşviq edir;

2. O, zərərçəkən şəxsə istehsalçıdan kompensasiya əldə etməyə imkan verir.²¹

B. Azərbaycan hüququnda məhsula görə məsuliyyət

Hazırda qüvvədə olan MM, 61-ci fəsildə malın, işin və ya xidmətin qüsurları nəticəsində dəyən zərərin ödənilməsi adı altında bu cür delikt növünü müəyyən etmişdir. Köhnə 1964-cü il MM isə belə bir delikt növünü tanımırdı.²²

Müvafiq fəsil özündə 5 maddə ehtiva edir və malın, işin və ya xidmətin qüsurları nəticəsində dəyən zərərin ödənilməsi əsasları, zərər üçün məsuliyyət daşıyan şəxslər, zərərin əvəzinin ödənilməsi müddətləri, məsuliyyətdən azad edilmə əsasları və sübutetmə yükü haqqında müddəaları əhatə edir.

Keyfiyyətsiz mal vermək, mal haqqında yanlış və yarımçıq informasiya vermək nəticəsində zərər vurmaq faktı həmin öhdəliyin əmələ gəlmə və yaranma əsasını təşkil edir.²³ Nəzərdə tutulan delikt öhdəliyinin ən başlıca xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu öhdəlik zərər vuranın dəyən zərərin əvəzini zərərçəkənin onunla müqavilə münasibətlərində olub-olmamasından asılı olmayaraq ödəmək vəzifəsini nəzərdə tutur.²⁴

III. Sərt məsuliyyət konsepsiyası və paralel məsuliyyət rejimləri

A. Sərt məsuliyyət konsepsiyası

Direktivlə birlikdə ortaya çıxan Avropa modelinin tam olaraq dərk edilməsi üçün sərt məsuliyyət konsepsiyasının və onun digər müqavilə və müqavilədənəkar öhdəlik sistemləri içərisində tutduğu yer anlaşılmalıdır.

Təqsir delikt məsuliyyətinin zəruri subyektiv şərtidir. Təqsirin qəsd və ehtiyatsızlıq formaları fərqləndirilir. Mülki hüquqda təqsirin qəsd forması odur ki, şəxsin əməlindən onun şüurlu surətdə delikt törətməyə meyl etməsi

²⁰ Commission of the European Communities, Report from the Commission on the Application of Directive 85/374 on Liability for Defective Products, COM(2000) 893 final, 5 (January 2001).

²¹ Yenə orada, 9.

²² Sabir Allahverdiyev, Azərbaycan Respublikasının Mülki Hüquq Kursu, 979 (3-cü cild, 2018).

²³ Yenə orada, 980.

²⁴ Yenə orada.

müəyyən olunur. Ehtiyatsızlıq formasında şəxs şüurlu surətdə deliktə doğru meyl göstərmir.²⁵

Ənənəvi delikt hüququ haqqında ədəbiyyatlara nəzər salarkən yuxarıdakı abzasa oxşar fikirlərə rast gəlinir. Həqiqətən də MM-nin 1096.1 və ya BGB-nin 823(1)-ci maddələrində delikt məsuliyyətinin əmələ gəlməsi üçün təqsir zəruri şərt olaraq qeyd olunmuşdur. Lakin Direktivin preambulasında qeyd olunur ki, müasir texnoloji istehsalın təbiətində olan risklərin ədalətli bölüşdürülməsi probleminin adekvat olaraq həll olunmasının tək vasitəsi istehsalçının təqsirsiz məsuliyyətidir.²⁶

Öz məqsədlərinə çatmaq üçün Direktiv sərt məsuliyyət prinsipini müəyyən edir.²⁷ Sərt məsuliyyət o mənaya gəlir ki, hadisəyə səbəb olan şəxs zərərin lazımı qayğı nəticəsində qarşısının alınma bilinəməyəcəyinə baxmayaraq, zərərçəkənin zərərinə görə məsuliyyət daşıyır.²⁸ Yəni təqsirsiz delikt məsuliyyəti zamanı zərər vuranın təqsirinin olub-olmaması heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Məsələn, Direktivin 4-cü maddəsinə əsasən, zərərçəkən sadəcə zərəri, qüsuru və onların arasındakı səbəbli əlaqəni sübut etməlidir.²⁹ Bu zaman ondan cavabdehin təqsirinin sübut edilməsi tələb olunmur.

Azərbaycan dilli ədəbiyyatda mülki hüquq pozuntusunun məhdud tərkibi konsepsiyasına rast gəlinir. Mülki hüquq pozuntusunun məhdud tərkibi konsepsiyasının tərəfdarlarının fikrincə, mülki hüquq pozuntusunun dörd elementindən³⁰ birinin (məsələn, təqsir) mövcud olmadığı hallarda da mülki hüquq pozuntusu yaranır və zərər vuran mülki-hüquqi məsuliyyət daşıyır.³¹ Delikt məsuliyyətinin əmələ gəlməsinin məhdud şərtləri yalnız hüquqa zidd əməldən və səbəbli əlaqədən ibarətdir. Bu cür məsuliyyət təqsir kimi şərtin hüquqi əhəmiyyət kəsb etməsinə görə təqsirsiz delikt məsuliyyəti adlanır.³²

B. Paralel məsuliyyət rejimləri

Sərt məsuliyyət prinsipinə aydınlıq gətirdikdən sonra onun digər məsuliyyət rejimlərinə, yəni müqavilə öhdəliklərinə və ya ənənəvi delikt öhdəliyinə nəzərən hansı mövqedə olmasını müəyyən etmək lazımdır.

Direktivin 13-cü maddəsinə əsasən, onun müddəaları Direktiv bildirildiyi zaman mövcud olan müqavilə və ya qeyri-müqavilə məsuliyyəti hüququna və ya xüsusi məsuliyyət sisteminə əsasən, zərərçəkən şəxsin sahib olduğu hər

²⁵ Yenə orada, 919-920.

²⁶ Yuxarıda istinad 1, 29.

²⁷ European Commission, Evaluation of the Directive 85/374/EEC concerning liability for defective products), 3, (June 2016).

²⁸ Richard Posner, Economic Analysis of Law, 160 (1986).

²⁹ Yuxarıda istinad 1, mad. 4.

³⁰ Burada 4 element kimi zərər, hüquqa zidd hərəkət, səbəbli əlaqə və zərər vuranın təqsiri nəzərdə tutulur.

³¹ Yuxarıda istinad 22, 922.

³² Yenə orada, 922-923.

hansı hüquqlara təsir etmir.³³ Bu, o deməkdir ki, birincisi, Üzv Dövlətlərə ümumi məsuliyyət qaydalarının (həm delikt, həm də müqavilə) tətbiqinə davam etməyə icazə verilir, ikincisi, 13-cü maddə Üzv Dövlətlərə xüsusi sərt məsuliyyət sistemi saxlamağa imkan verir.³⁴

AƏM qeyd edir ki, Direktivin 13-cü maddəsi Üzv Dövlətlərə Direktivdə nəzərdə tutulandan fərqli məhsula görə məsuliyyət sistemi saxlamaq imkanı vermiş kimi şərh oluna bilməz³⁵ və Direktivin 13-cü maddəsində istinad olunmuş hüquqlar elə şərh olunmalıdır ki, Direktiv tərəfindən ortaya qoyulan qaydalar sistemi digər əsaslara söykənən müqavilə və ya qeyri-müqavilə məsuliyyət sistemlərini əngəlləməsin.³⁶

Burada fundamental problem Direktivi implementasiya edən qanunvericiliklə əvvəlcədən mövcud olan qanunvericilik arasındakı münasibətin müəyyənləşdirilməsidir.³⁷ Təbii ki, burada da fikir ayrılıqları yaşanır. Bəziləri milli hüququn onilliklər boyunca məhkəmələr və alimlər tərəfindən formalaşdırılmış mərkəzi mövqeyini saxlamağın tərəfdarı olsalar da, digərləri Direktivin istehlakçıları qorumağa kifayət etdiyini irəli sürürlər.³⁸

Komissiyanın II hesabatında göstərilir ki, bir çox Üzv Dövlətdə Direktivi tətbiq edən milli qaydalar çox vaxt digər məsuliyyət tənzimləmələri ilə birlikdə tətbiq olunur.³⁹ Eyni zamanda, II hesabatda göstərilir ki, fərqli məhsula görə məsuliyyət qaydalarının birgə mövcudluğu bir tərəfdən Direktivin qaydalarının tətbiqini məhdudlaşdıra bilsə də, istehlakçıların daha yüksək səviyyədə qorunmasına icazə vermişdir.⁴⁰

Məsələn, Almaniyada bu gün məhsula görə məsuliyyət 3 mənbəyə əsaslanır:

1. Müqavilə hüququ;
2. Ənənəvi (təqsirə əsaslanan) delikt hüququ;
3. Sərt məsuliyyət.⁴¹

Alman hüququnun ümumi prinsiplərinə əsasən bu rejimlər paralel hüquqi əsaslar əmələ gətirirlər və Direktivin 13-cü maddəsi də bu yanaşmanı qoruyur.⁴²

³³ Yuxarıda istinad 1, mad. 13.

³⁴ Cees van Dam, *European Tort Law*, 425 (2013).

³⁵ French Republic, yuxarıda istinad 17, ¶21; Hellenic Republic, yuxarıda istinad 17, ¶17; *Medicina Asturiana SA*, yuxarıda istinad 17, ¶30.

³⁶ French Republic, yuxarıda istinad 17, ¶22; Hellenic Republic, yuxarıda istinad 17, ¶18.

³⁷ Yuxarıda istinad 8, 126.

³⁸ Yənə orada.

³⁹ Yuxarıda istinad 20, 8.

⁴⁰ Yənə orada.

⁴¹ Stefan Lenze, *German product liability law: between European Directives, American Restatements and common sense, Product Liability in Comparative Perspective*, 101 (Duncan Fairgrieve red., 2005).

⁴² Yənə orada.

Alman hüququnda həm müqavilə, həm də deliktdə zərərə görə məsuliyyət təqsirə əsaslanır.⁴³ Müqavilə hüququ alman hüququnda məhsula görə məsuliyyətlə bağlı əsas rol oynayır. Müqavilə məsuliyyəti yalnız iddiaçı və cavabdeh arasında müqavilə münasibəti olduqda yaranır (məsələn, mal alğı-satqısı zamanı).⁴⁴

Məhsula görə məsuliyyət hüququ Almaniyada, əsasən, delikt hüququna əsaslanır. O, BGB-nin 823(1)-ci maddəsinə görə ümumi qayğı öhdəliyinin (Verkehrspflicht) pozulmasına və 823(2)-ci maddəsinə əsasən qanunda nəzərdə tutulan öhdəliklərin (Schutzgesetz) pozulmasına görə məsuliyyəti ehtiva edir.⁴⁵ 823(1)-ci maddəni ehtiva edən məhkəmə işlərinin nəticəsi məhkəmənin istehsalçının qayğı öhdəliyini pozmasını müəyyən etməsindən asılıdır və buna görə də, bu maddəyə əsasən məhsula görə məsuliyyət hüququnun təkamülü daha çox məhkəmə qərarlarından asılı olmuşdur.⁴⁶

Qüsurlu məhsullara görə sərt məsuliyyət rejimi Almaniyada 1989-cu il tarixli “Qüsurlu Məhsullara görə Məsuliyyət” haqqında qanunla (Gesetz über die Haftung für fehlerhafte Produkte) tənzimlənilir. Manfred Wandt qeyd edir ki, bu qanun Almaniyanın məhsula görə məsuliyyətlə bağlı müstəqil hüququnu əvəz etməkdənsə, ənənəvi BGB doktrinasında əlçatan olmayan sərt məsuliyyət iddiasını əlavə edir.⁴⁷ Sərt məsuliyyət rejimində istehsalçı öz diqqətsizliyinə görə məsuliyyətli deyil, qüsurun mövcudluğu nəticəsində məsuliyyətlidir.⁴⁸ Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Alman hüququ texniki mənada sərt məsuliyyət konsepsiyasına sahib deyildisə də, məhkəmələrin ehtiyatsız davranışa görə sübutetmə yükünü istehsalçıya ötürməsi meylinə görə hüquqi nəticə sərt məsuliyyətə yaxın idi.⁴⁹

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə nəzər saldıığımız zaman da oxşar bölgünü görə bilərik. Azərbaycanda paralel olaraq fəaliyyət göstərən müqavilə, ənənəvi delikt və sərt məsuliyyətə əsaslanan delikt öhdəlikləri zərərçəkən şəxslər üçün öz irəli sürüləcək iddalarını müəyyənləşdirmək üçün seçim imkanı yaradır.

⁴³ Charles Szladits, *Comparative Aspects of Product Liability*, 16 Buffalo Law Review 229, 233 (1966).

⁴⁴ Yuxarıda istinad 41, 101.

⁴⁵ Yəni orada, 102.

⁴⁶ Joachim Zekoll, *The German Products Liability Act*, 37 American Journal of Comparative Law 809, 810 (1989).

⁴⁷ Manfred Wandt, *German Approaches to Products Liability*, 34 Texas International Law Journal 71, 72 (1999).

⁴⁸ Frank Peter Schuster, *Main Structures of Product Liability in German Private and Criminal Law*, 20 Stellenbosch Law Review 426, 442 (2009).

⁴⁹ Roderich C. Thummel, *German Product Liability Law*, 26 International Business Lawyer 57, 57 (1998).

IV. Məhsul anlayışı

A. Avropa hüququ

Direktivə görə məhsul dedikdə başlıca kənd təsərrüfatı məhsulları və oyun istisna olmaqla, digər daşınar və ya daşınmaz əşyaya birləşdirilmiş olsa belə, bütün daşınar əşyalar başa düşülür. Başlıca kənd təsərrüfatı məhsulları, ilkin emaldan keçmiş məhsullar istisna olmaqla, torpaq, heyvandarlıq və balıqçılıq məhsulları deməkdir. Məhsul anlayışı, həmçinin elektriki də ehtiva edir.⁵⁰ Bundan əlavə, Üzv Dövlətlərin bir neçə məhkəmə işində qan bankından təchiz olunan qanın da Direktivə görə məhsul hesab oluna biləcəyi nəzərdə tutulmuşdur.⁵¹

Başlıca kənd təsərrüfatı məhsulları və oyuna nəzərən Direktiv Üzv Dövlətlərə onları öz qanunvericiliklərində məhsul hesab edib-etməmək imkanı verirdi.⁵² Lakin 2000-ci ildə bu seçim BSE (bovine spongiform encephalopathy) xəstəliyinin fəsadlarının aradan qaldırılması məqsədi ilə 1999/34/EC nömrəli direktiv ilə ləğv edildi və edilən dəyişiklik nəticəsində başlıca kənd təsərrüfatı məhsulları da Direktivin məqsədləri üçün məhsul hesab olunmağa başladı.

Direktivin preambulasında qeyd olunur ki, təqsirsiz məsuliyyət yalnız sənayedə istehsal olunmuş daşınar əşyalara, həmçinin daşınmaz əşyaların tikintisində istifadə olunan və ya onlara quraşdırılmış daşınar əşyalara tətbiq olunmalıdır.⁵³ Direktiv xammaldan tutmuş mürəkkəb sənaye məhsullarına qədər, hazırda isə inkişafda olan rəqəmsal texnologiya məhsulları da daxil olmaqla, bütün növ məhsulları əhatə edir.⁵⁴

Almaniya qanunvericiliyinə əsasən, məhsul dedikdə bütün daşınar əşyalar (digər daşınar və ya daşınmaz əşyaya birləşdirilmiş olsa belə), həmçinin elektrik başa düşülür.⁵⁵

Yeni texnologiyaların inkişafı ilə bağlı V hesabatda qeyd olunur ki, məhsulların bu gün 1985-ci ildə olduğundan daha mürəkkəb olmasına baxmayaraq, Direktiv adekvat alət olmağa davam edir.⁵⁶

Aİ-nin daxili bazara qarşı mövqeyi məhsula görə məsuliyyət haqqında müddəalarla dəstəklənən ümumi təhlükəsizlik qaydalarına əsaslanır. Xidmətlərə görə müqavilə və ya qeyri-müqavilə məsuliyyət rejimi və məhsullar üçün spesifik müqavilə və ya qeyri-müqavilə məsuliyyəti milli

⁵⁰ Yuxarıda istinad 1, mad. 2.

⁵¹ Yuxarıda istinad 34, 427.

⁵² Yuxarıda istinad 1, mad. 15(1)(a).

⁵³ Yuxarıda istinad 1, 29.

⁵⁴ European Commission, Commission Staff Working Document: Liability for Emerging Digital Technologies, SWD(2018) 137 final, 6, (April 2018).

⁵⁵ Gesetz über die Haftung für fehlerhafte Produkte, §2 (1989).

⁵⁶ European Commission, Report from the Commission on the Application of the Council Directive on the approximation of the laws, regulations, and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products (85/374/EEC), COM(2018) 246 final, 2, (May, 2018).

hüquqa buraxılmışdır.⁵⁷ Avropa Komissiyasının Direktivlə bağlı dəyərləndirmə sənədində açıqca qeyd olunur ki, xidmətlər Direktivin əhatə dairəsinin xaricindədir.⁵⁸

B. Azərbaycan hüququ

MM-nin 1128.1-ci maddəsində qeyd olunur ki, malın, işin və ya xidmətin konstruksiya, resept və ya digər qüsurları (keyfiyyətsiz məhsul) nəticəsində, habelə mala (işə, xidmətə) dair yanlış və ya yarımçıq informasiya nəticəsində fiziki şəxsin həyatına, sağlamlığına və ya əmlakına dəyən zərərin əvəzini malın satıcısı və ya istehsalçısı, işi görmüş və ya xidməti göstərmiş şəxs (icraçı), təqsirli olub-olmadığına və zərərçəkənin onlar ilə müqavilə münasibətlərində olub-olmadığına baxmayaraq, ödəməlidir.⁵⁹

1128.5-ci maddədə isə təsbit olunur ki, istənilən daşınar əşya digər daşınar və ya daşınmaz əşyanın bir hissəsi olduqda da, habelə elektrik cərəyanı məhsul sayılır. Əkinçilik nəticəsində əldə edilmiş və hələ emal olunmamış kənd təsərrüfatı məhsulları, heyvandarlıq, arıçılıq və balıqçılıq məhsulları (natural kənd təsərrüfatı məhsulları) məhsullara aid edilmir. Ov yolu ilə əldə edilmiş məhsullar barəsində də eyni qayda tətbiq edilir.⁶⁰

1128.5-ci maddədə nəzərdə tutulan anlayış məhsula görə məsuliyyətlə bağlı Avropa modelində və ona əsaslanan digər milli qanunvericiliklərdə nəzərdə tutulan anlayışlara oxşar olsa da, 1128.1-ci maddə bir qədər çaşqınlıq yaradır. Belə ki, 1128.1-ci maddədən görünür ki, məhsul anlayışı altında mal, xidmət və iş başa düşülür. Qanunvericilikdə bir növ məhsulun 3 kateqoriyası nəzərdə tutulub.

Bundan əlavə, müvafiq maddədə xidmət və iş məhsul olaraq qeyd olunub. Fikirləşirik ki, 1128.5-ci maddədə məhsulun anlayışı verildiyinə görə 1128.1-ci maddədə nəzərdə tutulan anlayışın ən məntiqli açıqlaması odur ki, qanunverici orqan burada xidmət və iş məhsul kimi nəzərdə tutarkən xidmətlərin və işlərin icrası zamanı icraçı tərəfindən istifadə olunan qüsurlu məhsullara görə məsuliyyət müəyyən edir. Belə olduqda da, işin və xidmətin məhsul olaraq qeyd edilməsi həm lüzumsuz, həm də çaşdırıcı olur.

Həm Direktiv, həm də onu implementasiya edən Almaniya, Birləşmiş Krallıq kimi ölkələrin qanunvericilikləri mal, iş və ya xidmət kimi anlayışların yerinə məhsul anlayışından istifadə edirlər.⁶¹

Azərbaycan qanunvericiliyi üçün ilk təklifimiz 1128.1-ci maddənin ilk cümləsində nəzərdə tutulan “mal, iş və xidmət” anlayışlarının “məhsul” anlayışı ilə əvəz edilməsidir.

⁵⁷ Yuxarıda istinad 54, 4.

⁵⁸ Yuxarıda istinad 27, 3.

⁵⁹ Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, mad. 1128.1 (1999).

⁶⁰ Yenə orada, mad. 1128.5.

⁶¹ Yuxarıda istinad 1, mad. 1; Yuxarıda istinad 55, §1(1); Consumer Protection Act, mad. 2(1) (1987).

V. Zərərə görə məsuliyyət daşıyan şəxslər

A. Avropa hüququ

Direktivin 1-ci maddəsinə görə istehsalçı məhsulunda olan qüsurun səbəb olduğu zərər görə məsuliyyət daşıyır.⁶² Direktivdən açıq-aşkar göründüyü kimi zərərə görə məsuliyyət daşıyan şəxs dedikdə istehsalçı başa düşülür. Ona görə məqalənin bu hissəsində Direktivin istehsalçı olaraq kimləri nəzərdə tutması araşdırılır. Direktivin istehsalçı ilə bağlı müddəaları aşağıdakı kimidir:

1. Direktivə görə, istehsalçı dedikdə son məhsulun istehsalçısı, hər hansı xammalın istehsalçısı və ya tamamlayıcı hissənin istehsalçısı başa düşülür. İstehsalçı anlayışı, həmçinin məhsula öz adını, əmtəə nişanını və ya digər fərqləndirici xüsusiyyətini qoymaqla özünü onun istehsalçısı kimi təqdim edən şəxsləri də əhatə edir.⁶³

2. Direktivin 3-cü maddəsinin 2-ci paraqrafına görə öz sahibkarlıq fəaliyyəti çərçivəsində satış, kirayə, icarə və ya hər hansı formada distribusiyaya üçün Aİ-yə məhsul idxal edən şəxs, Direktivdə nəzərdə tutulmuş şəkildə istehsalçı hesab olunur və istehsalçı kimi məsuliyyət daşıyır.⁶⁴

3. Direktivin 3-cü maddəsinin 3-cü paraqrafına əsasən, məhsulun istehsalçısının müəyyən oluna bilinmədiyi hallarda, məhsulun təchizatçısı zərərçəkən şəxsə əqlabatan müddət ərzində məhsulun istehsalçısının və ya onu məhsulla təchiz etmiş şəxsin şəxsiyyəti barədə məlumat verməzsə, məhsulun hər bir təchizatçısı ilə məhsulun istehsalçısı kimi davranılır. İstehsalçının adı bildirilsə belə, məhsul 3-cü maddənin 2-ci paraqrafında istinad olunan idxalçının şəxsiyyətini bildirmirsə, eyni qayda idxal olunan məhsullara nəzərən də tətbiq olunur.⁶⁵

AƏM-in fikrincə, 3-cü maddənin 3-cü paraqrafı bu cür şərh olunmalıdır ki, iddia edilən qüsurlu bir məhsuldan zərər çəkən şəxsin həmin məhsulun təchizatçısına qarşı hüquqlarını həyata keçirmədən öncə əqlabatan şəkildə həmin məhsulun istehsalçısını müəyyən edə bilmirsə, milli məhkəmənin işin hallarının işığında müəyyən etdiyi şəkildə təchizatçı öz təşəbbüsü ilə və dərhal zərərçəkən şəxsə istehsalçının və ya öz təchizatçısının şəxsiyyəti barədə məlumat verməzsə, onunla məhsulun istehsalçısı kimi davranılır.⁶⁶

Bu müddəalar qüsurlu məhsulların dövriyyəyə buraxılmasının qarşısını almağa və onları istehsal və ya distribusiyaya edən və ya onlardan hər hansı yolla mənfəət əldə edənləri cəzalandırmağa çalışır.⁶⁷

Jane Stapleton qeyd edir ki, Direktivə əsasən, sadəcə 3 tərəf başlıca olaraq məsuliyyət daşıyır: istehsalçı, Aİ-ə məhsul idxal edən şəxs və *own-brand*

⁶² Yuxarıda istinad 1, mad. 1.

⁶³ Yenə orada, mad. 3(1).

⁶⁴ Yenə orada, mad. 3(2).

⁶⁵ Yenə orada, mad. 3(3).

⁶⁶ *Aventis Pasteur SA v OB*, C-358/08, EU:C:2009:744, Judgment, ¶64, (2 December 2009).

⁶⁷ Yuxarıda istinad 8, 114.

istehsalçı. Sırf təchizatçıların, məsələn topdan və pərakəndə satıcıların məsuliyyəti ikinci dərəcəlidir.⁶⁸

Fransa Respublikası Direktivin müddəalarını öz qanunvericiliyinə köçürərkən öz sahibkarlıq fəaliyyəti zamanı hər hansı təchizatçının məhsulunda olan təhlükəsizlik qüsurlarına görə istehsalçı ilə eyni əsasda məsuliyyət daşdığına nəzərdə tutmuşdur. Lakin AƏM qeyd edir ki, təchizatçının bütün hallarda və istehsalçı ilə eyni əsaslarla məsuliyyətini nəzərdə tutmaqla Fransa Respublikası öz öhdəliklərini yerinə yetirməmişdir.⁶⁹ AƏM 2006-cı ildə yenidən Fransa Respublikasının eyni səbəbə görə öhdəliklərini pozduğunu qeyd etmişdir.⁷⁰ Eyni zamanda, AƏM Danimarka Krallığının da distribusiyaya zəncirində yer alan ara təchizatçıları istehsalçılarla eyni şərtlər altında məsuliyyətli edən müddəalar qəbul etdiyinə görə öz öhdəliklərini pozduğunu qeyd etmişdir.⁷¹ Bu, o deməkdir ki, təchizatçılarla istehsalçılar eyni əsaslarla məsuliyyətli hesab oluna bilinməzlər.

AƏM Direktivin qəbul olunması zamanı yüksək nöqtəyə çatan hazırlıq işlərini (travaux préparatoire) nəzərə alaraq bildirir ki, Direktiv tərəfindən yaradılan hüquq sistemində istehsal və marketinq zəncirində yer alan iqtisadi operatorların oynadığı rollar ölçüldükdən sonra qüsurlu məhsulların səbəb olduğu zərəərə görə məsuliyyət prinsipinə istehsalçıların üzərinə qoyulmuşdur və yalnız müəyyən olunmuş hallarda idxalçıların və təchizatçıların məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur.⁷²

AƏM təsdiq edir ki, Direktivin müddəalarına uyğun olaraq qüsurlu məhsulun təchizatçısını məsuliyyətli hesab etməyin mümkünlüyü zərərçəkən şəxs üçün iddia qaldırmağı daha sadə edərdir.⁷³ Lakin təchizatçıların üzərinə bu cür məsuliyyətə qarşı sığorta etdirmək öhdəliyinin qoyulması məhsulları əhəmiyyətli dərəcədə daha bahalı edərdir.⁷⁴ Bundan əlavə, bu, hər təchizatçı öz təchizatçısına qarşı reqres qaydasında tələb irəli sürəcəyinə və zənciri istehsalçıya qədər geri aparacağına görə məhkəmə icraatlarının çoxluğuna gətirib çıxarardır.⁷⁵ İşlərin böyük əksəriyyətində təchizatçının məhsulu aldığı vəziyyətdə satmaqdan artıq heç nə etmədiyi və məhsulun keyfiyyətinə yalnız

⁶⁸ Jane Stapleton, *Products Liability in the United Kingdom: The Myths of Reform*, 34 Texas International Law Journal 45, 51 (1999).

⁶⁹ French Republic, yuxarıda istinad 17, ¶49.

⁷⁰ Commission of the European Communities v French Republic, C-177/04, EU:C:2006:173, Judgment, ¶55, (14 March 2006).

⁷¹ Commission of the European Communities v Kingdom of Denmark, C-327/05, EU:C:2007:409, Judgment, ¶18, (5 July 2007).

⁷² Centre hospitalier universitaire de Besançon v Thomas Dutruex and Caisse primaire d'assurance maladie du Jura, C-495/10, EU:C:2011:869, Judgment, ¶25, (21 December 2011).

⁷³ Skov Æg v Bilka Lavprisvarehus A/S and Bilka Lavprisvarehus A/S v Jette Mikkelsen and Michael Due Nielsen, C-402/03, EU:C:2006:6, Judgment, ¶28, (10 January 2006).

⁷⁴ Yenə orada.

⁷⁵ Yenə orada.

istehsalçı təsir etdiyinə görə qüsurlu məhsula görə istehsalçının məsuliyyətli olmasının uyğun olduğu düşünülmüşdür.⁷⁶

II hesabatda qeyd olunur ki, bəzi rəylər təchizatçının məsuliyyətini müəyyən etmək fikrini rədd edir. Əsas arqument budur ki, təqsirsiz məsuliyyət prinsipinin təchizatçıya necə tətbiq olunacağını görmək çətindir. Təchizatçı saxlamağa və ya nəqliyyata görə yaranan hər hansı qüsura görə məsuliyyətli olsaydı, bu, təqsir əsaslı məsuliyyət konsepsiyasına yaxınlaşardı. Digər problemlər isə məsuliyyətli şəxsi (istehsalçı və ya təchizatçı) müəyyən etmək və təchizatçının sferasına düşən qüsurları sübut etmək olardı.⁷⁷

Almaniyanın “Qüsurlu Məhsullara görə Məsuliyyət” haqqında qanununun 4-cü maddəsi də istehsalçı anlayışına Direktivdəkinə oxşar açıqlama gətirir.⁷⁸ Ənənəvi qanunlar ilə müqayisədə, 4-cü maddə mümkün məsuliyyətli tərəflərin əhatə dairəsini genişləndirir.⁷⁹

Xidmətlərin icrası zamanı icraçıların qüsurlu məhsullardan istifadə etməsinə görə məsuliyyətli olub-olmaması ilə bağlı AƏM qeyd edir ki, xidmətlərin göstərilməsi zamanı Direktivin 3-cü maddəsində nəzərdə tutulan şəkildə istehsalçı olmayan, xidmətlərin göstərilməsi zamanı qüsurlu avadanlıqlardan və ya məhsullardan istifadə edən icraçının xidmətləri qəbul edən şəxsə vurduğu zərəərə görə məsuliyyəti Direktivin əhatə dairəsinə düşür.⁸⁰

Lakin AƏM, həmçinin hesab edir ki, Direktivin mətnində heç nə bu nəticəyə gəlməyə əsas vermir ki, qüsurlu məhsullara görə istehsalçının məsuliyyətini müəyyən edən Aİ qanunvericiliyi, Üzv Dövlətlərin xidmətlərin göstərilməsi kontekstində istifadə olunan qüsurlu məhsulların səbəb olduğu zərəərə görə kompensasiya müəyyən etmək imkanını rədd edir.⁸¹

B. Azərbaycan hüququ

MM-nin 1128.1-ci maddəsinə əsasən, zərərin əvəzini malın satıcısı və ya istehsalçısı, işi görmüş və ya xidməti göstərmiş şəxs (icraçı), təqsirli olub-olmadığına və zərərchəkənin onlar ilə müqavilə münasibətlərində olub-olmadığına baxmayaraq, ödəməlidirlər.⁸²

MM-ə əsasən məsuliyyət daşıyan şəxslər dedikdə (1) istehsalçı, (2) satıcı və (3) icraçı (iş və xidmət kontekstində) başa düşülür.

MM-nin 1128.6-cı maddəsində nəzərdə tutulur ki, son məhsulu, məhsulun əsas ünsürünü və ya hissəsini istehsal etmiş şəxs istehsalçı sayılır. Öz adından, əmtəə nişanı ilə və ya digər fərqləndirici nişanla istehsalçı kimi çıxış edənlərin hamısı istehsalçı sayılırlar.⁸³

⁷⁶ Yəne orada.

⁷⁷ Yuxarıda istinad 20, 23.

⁷⁸ Yuxarıda istinad 55, §4.

⁷⁹ Yuxarıda istinad 46, 812.

⁸⁰ Yuxarıda istinad 72, ¶39.

⁸¹ Yəne orada, ¶32.

⁸² Yuxarıda istinad 59.

⁸³ Yəne orada, mad. 1128.6.

MM-nin 1128.8-ci maddəsinə əsasən, əgər istehsalçını müəyyənləşdirmək mümkün deyildirsə, hər hansı məhsul göndərən (bu barədə tələb verildikdən sonra bir ay ərzində onun istehsalçı barəsində zərərçəkənə məlumat verdiyi hallar istisna olmaqla) və ya ona bu məhsulu göndərmiş şəxs istehsalçı sayılır. İstehsalçının adı məlum olsa da, məhsulu ilk satanın kim olduğunu müəyyənləşdirmək mümkün olmadıqda idxal malına da bu qayda tətbiq edilir.

MM-nin nəzərdə tutduğu istehsalçı anlayışına nəzər saldıığımız zaman görürük ki, 1128.6-cı və 1128.8-ci maddələrdə nəzərdə tutulan istehsalçı məfhumu Direktivin 1-ci maddəsi ilə oxşarlıq təşkil edir.

Burada əsas problem satıcının və icraçının məsuliyyəti ilə bağlıdır. MM-ə görə, malın qüsurları nəticəsində vurulmuş zərərin əvəzini zərərçəkənin seçimi üzrə məhsulun satıcısı və ya istehsalçısı ödəməlidir.⁸⁴ Digər bir maddəyə əsasən isə işin və ya xidmətin qüsurları nəticəsində vurulmuş zərərin əvəzini işi görmüş və ya xidməti göstərmiş şəxs (icraçı) ödəməlidir.⁸⁵

MM-ə görə, keyfiyyətsiz məhsulun nəticəsində vurulmuş zərəri məhsulun satıcısı ödədiyi halda bu Məcəllənin 1114.2-ci maddəsinin müddəaları tətbiq edilir.⁸⁶ 1114.2-ci maddədə isə qeyd olunur ki, birlikdə vurulmuş zərərin əvəzini ödəmiş zərərvuran digər zərərvuranların hər birindən zərərçəkənə ödədiyi əvəzin həmin zərərvuranın təqsirinin dərəcəsinə uyğun məbləğdə hissəsini tələb edə bilər. Təqsirin dərəcəsinə müəyyənləşdirmək mümkün olmadıqda hissələr bərabər sayılır.⁸⁷

Məcəllədən görünür ki, şəxsə keyfiyyətsiz mal nəticəsində zərər vurularsa, həmin şəxs mümkün olan variantlardan birini seçir, yəni ya məhsulun satıcısına, ya da istehsalçıya iddia verir.⁸⁸ Lakin zərəre görə məsuliyyət daşıyan şəxslərlə bağlı Avropa hüququnu müzakirə edərkən gördük ki, təchizatçıların (bizim halda satıcıların) istehsalçılarla eyni əsaslarla məsuliyyət daşması doğru deyildir. Çünki bu, təchizatçıların öz risklərini sığorta etdirmələrinə səbəb olur və bu da məhsulun qiymətinin bahalaşmasına gətirib çıxarır. Eyni zamanda, satıcılar/təchizatçılar əksər hallarda məhsulları aldıkları kimi satırlar və məhsulun keyfiyyətinə təsir göstərmirlər. Yuxarıda da göstəriləyi kimi satıcının reqres hüququnu nəzərdə tutmaq reqres hüququna əsaslanan iddialar zənciri yaradır və bu da məhkəmə işlərinin sayının artmasına və təchizatçıların yenə də sonda istehsalçılara qarşı iddia qaldırmalarına gətirib çıxarır.

Buna görə də, Azərbaycan qanunvericiliyi üçün növbəti təklifimiz satıcının/icraçının istehsalçı ilə eyni əsaslarla olan məsuliyyətinin aradan qaldırılmasıdır.

⁸⁴ Yenə orada, mad. 1129.1.

⁸⁵ Yenə orada, mad. 1129.2.

⁸⁶ Yenə orada, mad. 1129.4.

⁸⁷ Yenə orada, mad. 1114.2.

⁸⁸ Yuxarıda istinad 22, 982.

VI. Zərər anlayışı

A. Avropa hüququ

Direktivə görə zərər aşağıdakı mənaya gəlir:

1. Ölüm və ya sağlamlığa dəyən ziyan nəticəsində yaranan zərər;
2. Qüsurlu məhsulun özündən başqa digər əşyanın hissəsinə dəyən zərər və ya onun məhv olması.

Bundan əlavə, dəyən zərərin Direktivin məqsədləri üçün zərər hesab olunması üçün bir sıra digər şərtlər də qarşılmalıdır. Belə ki, Direktivə əsasən, əşyaya dəyən zərər minimum 500 Avro dəyərində olmalıdır. Əşya adi qaydada şəxsi istifadə və ya istehlak məqsədləri üçün nəzərdə tutulmalıdır və zərərçəkən şəxs tərəfindən əsasən şəxsi istifadə və istehlak üçün istifadə edilmiş olmalıdır.⁸⁹

Direktiv zərər qaydalarının harmonizasiyasına cəhd etməmişdir.⁹⁰ Üzv Dövlətlər arasında qalan fərqlərdən biri də zərər kimi vacib məsələlərlə bağlı milli hüquq əsasında qərar verilməsidir.⁹¹

Komissiya tərəfindən qəbul olunan "Green Paper"də, həmçinin professional və ya kommertiya məqsədli istifadə üçün nəzərdə tutulan məhsullara dəyən zərərin Direktivin əhatə dairəsində olub-olmadığı da müzakirə olunur.⁹² Burada rəylər, əsasən, mənfidir və nəticədə qeyd olunur ki, bununla bağlı Direktivə dəyişiklik etməyə ehtiyac yoxdur.⁹³ AƏM də qeyd edir ki, professional istifadə üçün nəzərdə tutulan və bu məqsədlə işlədilən əşya Direktivdəki "zərər" termini ilə əhatə olunmur.⁹⁴ Lakin Direktiv Üzv Dövlətlərə həmin cür əşyalar üçün Direktivdə nəzərdə tutulan sistemə uyğun məsuliyyət sistemi müəyyən etməyə mane olmur.⁹⁵

Bundan əlavə, məhsulun özünə dəyən zərərin Direktiv tərəfindən əhatə olunması məsələsi II hesabatda müzakirə olunur və bu sahədə də dəyişikliyə ehtiyac olunmadığı qeyd olunur.⁹⁶

Maraqlıdır ki, Direktivi öz qanunvericiliyinə implementasiya edərkən Fransa Respublikası zərərin minimum 500 Avro dəyərində olması tələbini müəyyən etməmişdir. O, öz mövqeyini 4 faktla əsaslandırır:

1. Minimum məbləğ zərərçəkən şəxsi məhkəmədə iddia qaldırmaq hüququndan məhrum etməklə, məhkəməyə çatımlılıq kimi əsas hüququ pozur;

⁸⁹ Yuxarıda istinad 1, mad. 9.

⁹⁰ Yuxarıda istinad 8, 116.

⁹¹ Yuxarıda istinad 34, 424.

⁹² Commission of the European Communities, Green Paper: Liability for defective products, COM(1999) 396 final, 3 (July 1999).

⁹³ Yuxarıda istinad 20, 25.

⁹⁴ Moteurs Leroy Somer v Dalkia France and Ace Europe, C-285/08, EU:C:2009:351, Judgment, ¶17, (4 June 2009).

⁹⁵ Yenə orada, ¶31.

⁹⁶ Yuxarıda istinad 20, 25.

2. Minimum məbləğ həm istehsalçılar, həm də istehlakçılar arasında ədalətsiz bərabərsizliklər yaratdığına görə bərabər rəftar prinsipinə ziddir;

3. Minimum məbləğ delikt məsuliyyətini bütövlükdə istisna edən qayda ilə eyni effektdə malikdir və fransız hüququna görə, bu, ictimai siyasətə ziddir;

4. 28 iyul 1999-cu ildə Komissiya qüsurlu məhsullara görə məsuliyyət haqqında "Green Paper"də minimum məbləğin ləğv olunmasını təklif etmişdir.⁹⁷

1-ci fakt eyni zamanda Yunanıstan Respublikası tərəfindən də irəli sürülmüşdür.⁹⁸ Lakin AƏM qeyd edir ki, Aİ qanunvericiliyi tərəfindən edilən seçimin nəticəsi budur ki, həddindən artıq sayda məhkəmə icraatlarının qarşısını almaq üçün kiçik maddi zərərlər zamanı qüsurlu məhsullardan zərər çəkən şəxslər Direktiv tərəfindən ortaya qoyulan məsuliyyət qaydalarına əsaslanma bilməzlər, ancaq adi müqavilə və ya qeyri-müqavilə məsuliyyəti hüququ əsasında iddia qaldıra bilərlər.⁹⁹

Qeyri-maddi zərərə görə kompensasiya tamamilə milli hüquqla nizamlanır.¹⁰⁰

B. Azərbaycan hüququ

MM-nin 1128.1-ci maddəsinə əsasən, fiziki şəxsin həyatına, sağlamlığına və ya əmlakına dəyən zərərin əvəzini zərər vuran şəxs ödəməlidirlər. Malın, işin və ya xidmətin qüsurları nəticəsində əmlaka zərər vurulan hallarda bu qayda yalnız o şərtlə tətbiq edilir ki, keyfiyyətsiz məhsul digər əmlaka zərər vurmuş və həmin digər əmlak öz təyinatına görə, əsasən, istehlak məqsədi üçün istifadə edilmiş olsun.¹⁰¹

Məcəllənin müvafiq maddəsində göstərilən zərər obyektləri (şəxsin həyatı, sağlamlığı və əmlakı) Avropa modelinə əsaslanan məhsula görə məsuliyyət hüququna uyğun gəlir. Bundan əlavə, zərərin obyektini olan əmlakın zərər vuran məhsulun özünü və professional məqsədlər üçün istifadə olunan əmlakı istisna etməsi də həm Direktivə, həm də ona əsaslanan Avropa ölkələrinin qanunvericiliklərinə uyğun gəlir.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi Direktiv zərərə görə ümumi qaydaları müəyyən edib, onların ödənilmə formasını və s. milli hüquqa buraxmışdır. Lakin MM-də malın, işin və ya xidmətin qüsurları nəticəsində dəyən zərərin əvəzinin ödənilməsi qaydaları barədə normalar müəyyən edilməmişdir.

Hesab edirik ki, qanunverici orqan burada zərərə görə ümumi qaydaların tətbiqini nəzərdə tutmuşdur. Fikrimizcə, zərərin əvəzinin ödənilməsi barədə ümumi normalardan məhsula görə məsuliyyət hüququnda nəzərdə tutulan

⁹⁷ French Republic, yuxarıda istinad 17, ¶27.

⁹⁸ Hellenic Republic, yuxarıda istinad 17, ¶27.

⁹⁹ Yenə orada, ¶30.

¹⁰⁰ Henning Veedfald v Århus Amtskommune, C-203/99, EU:C:2001:258, Judgment, ¶27, (10 May 2001).

¹⁰¹ Yuxarıda istinad 59.

zərərlərin əvəzinin ödənilməsi üçün istifadə etmək adekvat tədbir olmazdı. Çünki məhsula görə məsuliyyət hüququ yuxarıda göstərilən şəkildə özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə xarakterizə olunur. Məsələn, burada sırf maliyyə itkiləri¹⁰² və mənəvi zərər əhatə olunmur.

Burada maraq doğuran məsələlərdən biri də “Mənəvi zərərin ödənilməsi barədə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi” haqqında Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumunun 3 noyabr 2008-ci il tarixli qərarıdır.¹⁰³

Belə ki, qərarla qeyd olunur ki, mülki qanunvericilikdə müəyyən olunmuş zərərvuran şəxsin təqsirindən asılı olmayaraq maddi məsuliyyət daşması halları eyniliklə mənəvi zərərin ödənilməsi barədə iddialara da aiddir¹⁰⁴ və məhkəmə MM-nin 1128.1-ci maddəsinə istinad edərək hesab edir ki, mənəvi zərər mənəvi sarsıntı və izzətlərin əvəzinin ödənilməsinə yönəldildiyi üçün istehlakçıların hüquqları pozulduğu hallarda mənəvi zərərin məbləği malın (işin, xidmətin) dəyərindən deyil, istehlakçının məruz qaldığı mənəvi sarsıntı və ya izzətlərdən asılı olaraq müəyyən edilməlidir.¹⁰⁵ Bu qərara istinad edən Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki İşlər Üzrə Məhkəmə Kollegiyası 26 fevral 2009-cu il tarixli qərarında malın, işin və ya xidmətin qüsurları nəticəsində dəyən zərərin əvəzinin ödənilməsi kontekstində mənəvi zərər müəyyən etmişdir.¹⁰⁶

Mənəvi zərərlə bağlı yuxarıda nəzərdə tutulan məsələlərin və zərərin əvəzinin ödənilməsi mexanizmi ilə bağlı digər məsələlərin aydınlaşdırılması üçün bizim Azərbaycan qanunvericiliyi üçün növbəti təklifimiz malın, işin və ya xidmətin qüsurları nəticəsində dəyən zərərin əvəzinin ödənilməsi kontekstində vurulan zərərlərin əvəzinin ödənilməsi mexanizminə dair qaydaların müəyyən edilməsidir.

IX. Məsuliyyəti istisna edən hallar

A. Avropa hüququ

Direktivin 7-ci maddəsinə əsasən, istehsalçı aşağıdakı halları sübut edərsə, məsuliyyət daşımır:

- a. Məhsulu dövriyyəyə o buraxmayıb;
- b. Şərtləri nəzərə alaraq bu yəqindir ki, zərəre səbəb olan qüsür, məhsul onun tərəfindən dövriyyəyə buraxılan vaxt mövcud olmayıb və ya qüsür sonradan yaranıb;

¹⁰² Yuxarıda istinad 68, 52 (1999).

¹⁰³ Bax: <http://supremecourt.gov.az/post/view/165> (Son baxış tarixi: 15 May 2019-cu il).

¹⁰⁴ “Mənəvi zərərin ödənilməsi barədə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi” haqqında Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumunun qərarı, №9 (3 noyabr 2008).

¹⁰⁵ Yəni orada, №11.

¹⁰⁶ Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki İşlər Üzrə Məhkəmə Kollegiyasının qərarı (İş No: 2(102)501/09), 5 (26 fevral 2009).

c. Məhsul onun tərəfindən satış və hər hansı formada iqtisadi məqsədlə distribusiyaya üçün istehsal olunmayıb və ya onun sahibkarlıq fəaliyyəti zamanı distribusiyaya olunmayıb;

d. Qüsurlu məhsulun səlahiyyətli orqanlar tərəfindən qəbul edilən tənzimləmələrə riayət edilməsinə görədir;

e. Məhsul dövriyyəyə buraxılan zaman elmi və texniki biliyin vəziyyəti qüsurlu aşkar olunmasını mümkün edəcək vəziyyətdə deyildi;

f. Qüsurlu məhsulun tərkib hissəsinin uyğunlaşdırıldığı məhsulun dizaynına və ya məhsulun istehsalçısı tərəfindən verilən təlimatlara aiddir (istehsalçının məhsulun tərkib hissəsinin istehsalçısı olduğu hallarda).¹⁰⁷

Yuxarıda nəzərdə tutulanlardan əlavə, Direktivin 8.2-ci maddəsinə əsasən, əgər zərər həm məhsulun qüsurlu olmasına görə, həm də zərərçəkən şəxsin və ya onun məsuliyyətli olduğu şəxsin təqsirinə görə baş verərsə, istehsalçının məsuliyyəti azaldıla və ya ləğv oluna bilər.¹⁰⁸

7-ci maddənin "a" bəndinə görə, əgər istehsalçı məhsulu dövriyyəyə buraxmayıbsa, o, bu məhsulun qüsurlu nəticəsində dəyən zərəmə görə məsuliyyət daşımır. AƏM məhsulun "dövriyyəyə buraxılması" ifadəsinə aydınlıq gətirmişdir. Belə ki, *Henning Veedfald v Århus Amtskommune* işində məhkəmə qeyd edir ki, qüsurlu məhsul insan orqanının transplantasiyaya hazırlanması və orqana dəyən zərərin bu hazırlıq müalicəsindən qaynaqlandığı halları əhatə edən xüsusi tibbi xidmətlərin göstərilməsi zamanı dövriyyəyə buraxılmış hesab olunur.¹⁰⁹ Bu, o mənaya gəlir ki, istehsalçı harada baş verdiyindən asılı olmayaraq, əgər məhsulu 3-cü tərəfin (bu həm istehlakçı, həm də daşıyıcı ola bilər) ixtiyarına vermişdirsə, bu zaman müvafiq maddənin tələbləri qarşılanmış hesab olunur.¹¹⁰ AƏM *O'Byrne v. Sanofi Pasteur* işində açıqca qeyd edir ki, məhsul istifadə və ya istehlak üçün ictimaiyyətə təklif edildiyi formada istehsalçı tərəfindən həyata keçirilən istehsal prosesini tərk edir və marketinq prosesinə daxil olursa, dövriyyəyə buraxılmış sayılır.¹¹¹

7-ci maddənin "b" bəndi qüsurlu məhsulun istifadəsi zamanı təbii olaraq əmələ gəlməsini nəzərdə tutur. Lakin məhsul çox tez sıradan çıxarsa, bu zaman məhsulun dövriyyəyə buraxıldığı zaman qüsurlu olması hesab olunur.¹¹² Burada istehsalçı sadəcə sübut edə bilər ki, digər satılan eynicinsli məhsulların heç birində bu qüsurlu yox idi və ya məhsulların istehsalı zamanı bütün tələb olunan standartlar gözlənilmişdir.¹¹³ Bu halda istehsalçı məsuliyyətdən xilas olmaq üçün bütün zəruri tədbirləri gördüyünü sübut

¹⁰⁷ Yuxarıda istinad 1, mad. 7.

¹⁰⁸ Yuxarıda istinad 1, mad. 8(2).

¹⁰⁹ Yuxarıda istinad 100, ¶18.

¹¹⁰ Yuxarıda istinad 34, 433.

¹¹¹ *Declan O'Byrne v Sanofi Pasteur MSD Ltd and Sanofi Pasteur SA*, C-127/04, EU:C:2006:93, Judgment, ¶27 (9 February 2006).

¹¹² Yuxarıda istinad 34, 433.

¹¹³ Yuxarıda istinad 7, 119.

etməli olacaq. Buna görə də istehsalçının buradakı məsuliyyəti ehtiyatsızlığa əsaslanan məsuliyyətə çevriləcəkdir.¹¹⁴

7-ci maddənin "c" bəndi ilə bağlı *Henning Veedfald v Århus Amtskommune* işində AƏM-ə təqdim olunan suallardan biri də tamamilə ictimai əsaslarla maliyyələşən və xəstənin hər hansı ödəniş etmədiyi tibbi xidmətlərin göstərilməsi çərçivəsində istehsal və istifadə olunan məhsulların müvafiq maddə ilə əhatə olunub-olunmadığı idi.¹¹⁵ Belə ki, burada cavabdeh iddia edirdi ki, xəstə tibbi xidmətlərə görə ödəniş etmədiyinə görə, həmin tibbi xidmətlərin göstərilməsi zamanı istifadə olunmuş məhsullar iqtisadi məqsədlə istehsal olunmamış sayılmalıdır.¹¹⁶ AƏM bu fikri rədd edərək qeyd edir ki, ictimai fondlar tərəfindən maliyyələşən tibbi xidmətlərə görə xəstə birbaşa ödəniş etməsə də, həmin ictimai fondlar vergi ödəyicilərinin ödənişləri hesabına fəaliyyət göstərirlər və buna görə də xidmətlərin ictimai fondlar tərəfindən maliyyələşməsi məhsulların iqtisadi və ya sahibkarlıq məqsədləri üçün istehsal olunmasını istisna etmir.¹¹⁷ Beləliklə, məhkəmə qərar verir ki, 3-cü halda nəzərdə tutulan müddəalar ictimai fondlar tərəfindən maliyyələşən tibbi xidmətlərin göstərilməsi zamanı istifadə olunan məhsullardan dəyən zərərlərə şamil olunmur.¹¹⁸

7-ci maddənin "d" bəndinə nəzərən, bu istisna tətbiq olunan hüquq normasının düzgün olmadığı və istehsalçının 2 bəla (tətbiq olunan standartları pozmaq və ya bazara qüsurlu məhsul buraxmaq) arasında seçim etmək məcburiyyətində olduğu hallara şamil olunur.¹¹⁹ Burada da əsas xüsusiyyət obyektiv olaraq dəyərləndirilə biləcək elementlərdən ziyadə, cavabdehin davranışının qiymətləndirilməsidir.¹²⁰

Direktivin 7-ci maddəsinin "e" bəndinə əsasən, istehsalçı onun məhsulu dövriyyəyə buraxdığı zaman elmi və texniki biliyin vəziyyətinin qüsuru aşkar etməyə imkan verəcək səviyyədə olmadığını sübut edərsə, məsuliyyət daşımır. Bu müddəa Direktivin ən önəmli müddəalarından biri olmaqla yanaşı, eyni zamanda ən mübahisəli və üzərində ən çox fikir ayrılıqlarının yaşandığı müddəalardan biridir.

AƏM nəzərdə tutur ki, Direktivin 7(e) maddəsi istehsalçının fəaliyyət göstərdiyi sənayə sektorunda istifadə olunan praktikalar və ya təhlükəsizlik standartlarına deyil, məhsulun dövriyyəyə buraxıldığı zaman elmi və texniki biliyin vəziyyətinə (belə biliyin ən qabaqcıl səviyyəsi də daxil olmaqla) istiqamətlənir.¹²¹ Müddəa istehsalçının faktiki və ya subyektiv olaraq

¹¹⁴ Yenə orada.

¹¹⁵ Yuxarıda istinad 100, ¶19.

¹¹⁶ Yenə orada, ¶20.

¹¹⁷ Yenə orada, ¶21.

¹¹⁸ Yenə orada, ¶22.

¹¹⁹ Yuxarıda istinad 34, 434.

¹²⁰ Yuxarıda istinad 8, 119.

¹²¹ *Commission of the European Communities v United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*, C-300/95, EU:C:1997:255, Judgment, ¶26 (29 May 1997).

məlumatlandırıldığı və ya məlumatlandırılma biləcəyi biliyin vəziyyətini deyil, istehsalçının məlumatlandırıldığı prezumpsiya olunan elmi və texniki biliyin obyektiv vəziyyətini nəzərdə tutur.¹²² Həmçinin, müvafiq elmi və ya texniki bilik məhsul dövriyyəyə buraxılarkən çatımlı olmalıdır.¹²³

İngilis dilli ədəbiyyatda bu cür istisna *development risk* adlandırıldığına görə biz də bundan sonra onu inkişaf riski adlandırmağı məqsədmüvafiq hesab edirik. Direktivin qəbul olunması zamanı həm Avropa Parlamenti, həm də Şurası inkişaf riskinin Direktivə daxil edilməsini təşviq edirdilər.¹²⁴ II hesabatdan görünür ki, sənayedəki maraqlı tərəflər inkişaf riskinə əsaslanan istisnanın saxlanılmasının tərəfdarıdır. Onların fikrinə görə, bu cür məsuliyyət elmin və yeni məhsulların inkişafına və innovasiyasına mane olardı.¹²⁵ Bəzi Üzv Dövlətlərdə inkişaf riski hallarında belə istehsalçı məsuliyyətli sayılır.¹²⁶ Məsələn, Almaniyada 1978-ci ildən bəri dərman məhsulları sahəsində inkişaf riski məsuliyyəti istisna etmir.¹²⁷

İnkişaf riskindən danışarkən mütləq 2004-cü ildə nəşr olunmuş Fondazione Rosselli hesabatına da nəzər yetirmək lazımdır. Bu araşdırma inkişaf riski müddəasının iqtisadi təsirini analiz etmək üçün aparılmışdır.¹²⁸ Hesabatın tapıntıları bildirir ki, tez-tez istifadə olunan arqument, yəni inkişaf riski müddəasının yeniliklər üçün stimulların və istehlakçıların maraqlarının qorunması ehtiyacı arasında Direktivin balansına nail olmaqda önəmli faktor olması əsaslıdır və aşağıdakılara əsaslanır:

1. İnkişaf riski müddəası yeniliklə əlaqəli riskləri azaltdığı üçün yenilik etmək üçün stimulları qoruyur;
2. İnkişaf riski müddəası Avropa sənayesində məhsula görə məsuliyyətlə bağlı sığorta xərclərinin nisbi sabitliyinin müəyyən edilməsində və məhkəmə icraatlarının ağılabatan səviyyədə saxlanmasında açar faktordur;
3. Sərt məsuliyyət rejimində yüksək texnologiya (yüksək risk) sektorlarındakı şirkətlər, onların inkişaf riskini əhatə edən, ağılabatan sığorta siyasəti əldə etməkdə çətinlik çəkərlər.¹²⁹

7-ci maddənin "f" bəndinə əsasən, istehsalçı, qüsurlu məhsulun tərkib hissəsinin uyğunlaşdırıldığı məhsulun dizaynına və ya məhsulun istehsalçısı tərəfindən verilən təlimatlara aid olduğu zaman məsuliyyət daşımır

¹²² Yenə orada, ¶27.

¹²³ Yenə orada, ¶28.

¹²⁴ Martin Ueffing, *Directive 85/374 – European Victory or a Defective Product Itself?*, 4 MaRBL Research Papers 373, 376 (2013).

¹²⁵ Yuxarıda istinad 20, 17.

¹²⁶ Yenə orada.

¹²⁷ Yenə orada, 17-18.

¹²⁸ Commission of the European Communities, Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee: Third report on the application of Council Directive on the approximation of laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products (85/374/EEC of 25 July 1985), amended by Directive 1999/34/EC of the European Parliament and of the Council of 10 May 1999), COM(2006) 496 final, 6 (September 2006).

¹²⁹ Yenə orada, 7.

(məhsulun tərkib hissəsinin istehsalçısı). H. C. Taschner-ə istinad edən Cees van Dam qeyd edir ki, bu istisna artıqdır və siyasi səbəblərə görə Direktivə daxil edilib. Direktivin digər müddəələrindən aydındır ki, məhsulun tərkib hissəsinin istehsalçısı yalnız öz məhsulu qüsurlu olduğu zaman məsuliyyət daşıyır.¹³⁰

B. Azərbaycan hüququ

MM-nin 1131-ci maddəsinə əsasən, malın satıcısı və ya istehsalçısı, işin və ya xidmətin icraçısı zərərin qarşısını almaz qüvvənin təsiri və ya istehlakçının maldan, işin, xidmətin nəticələrindən istifadə və onları saxlama qaydalarını pozması nəticəsində əmələ gəldiyini sübuta yetirərsə, məsuliyyətdən azad edilir.¹³¹

Biz MM-nin bu yanaşmasını doğru hesab etmirik. Çünki yuxarıda müzakirə olunanlardan da görüldüyü kimi sərt məsuliyyət konsepsiyasının təməlindeki fikir odur ki, zərər vuran şəxs zərərin qarşısını almaz qüvvənin təsiri altında vurulduğu hallarda belə məsuliyyət daşıyır. Maddənin ikinci hissəsində nəzərdə tutulan yanaşma isə Direktivin 8(2)-ci maddəsinə uyğun gəlir.

Bizim Azərbaycan qanunvericiliyi üçün təklifimiz budur ki, sərt məsuliyyət konsepsiyasının tələblərinə əməl edərək MM-nin 1131-ci maddəsinin birinci hissəsində nəzərdə tutulan məsuliyyəti istisna edən hal qanunvericilikdən çıxarılsın və Avropa təcrübəsini tətbiq edərək istehsalçılar və istehlakçılar arasında risklərin ədalətli bölüşdürülməsi və innovasiyanın təşviqi üçün məsuliyyəti istisna edən aşağıdakı hallar qanunvericiliyə daxil edilsin:

1. Məhsulu dövriyyəyə buraxanın istehsalçı olmadığı halda;
2. Qüsurun məhsul istehsalçı tərəfindən dövriyyəyə buraxılan vaxt mövcud olmadığı və ya sonradan yarandığı halda;
3. Məhsul istehsalçı tərəfindən sahibkarlıq məqsədi ilə istehsal olunmadığı halda;
4. Qüsurun istehsalçının məcburi normalara əməl etməsinə görə yarandığı halda;
5. İstehsalçının məhsulu dövriyyəyə buraxarkən elmi və texniki biliyin vəziyyəti həmin qüsuru aşkar etməyə imkan vermədiyi halda.

Nəticə

Yuxarıda qeyd olunanlardan da görüldüyü kimi, məhsula görə məsuliyyət hüququ həm müqavilə və ənənəvi delikt hüququnun, həm də keçən əsrin ikinci yarısından başlayaraq xüsusi məsuliyyət rejimlərinin mövzusu olmuşdur. Sahibkarlığın inkişafı istehsal olunan məhsulların kəmiyyətinin əhəmiyyətli dərəcədə artmasına gətirib çıxarsa da, həmin məhsulların

¹³⁰ Yuxarıda istinad 34, 434.

¹³¹ Yuxarıda istinad 59, mad. 1131.

istehlakçılara vura biləcəyi zərərə görə effektiv kompensasiya sisteminin müəyyən olunması vacibdir.

Bu sahədə Azərbaycan Respublikası Avropa modelinə əsaslanan məhsula görə məsuliyyət hüququnu “malın, işin və ya xidmətin qüsurlarına görə dəyən zərərin əvəzinin ödənilməsi” adı altında öz qanunvericiliyinə daxil etmişdir.

Araşdırmamızın nəticəsi göstərmişdir ki, bu sahədəki implementasiya heç də qüsursuz olmamışdır və bununla bağlı qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Burada, xüsusilə, Azərbaycan qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş “məhsul”, “zərər” kimi anlayışlar, eləcə də zərəərə görə məsuliyyət daşıyan şəxslər və həmin şəxslərin məsuliyyətlərini istisna edən hallar ilə bağlı müddəalar yenidən nəzərdən keçirilməli və Avropa təcrübəsinə əsasən müvafiq düzəlişlər aparılmalıdır.